

Posudek oponenta

Autor a název disertace:

Mgr. Věra Dvořáčková: Přínos ÚJČ ČSAV a jeho předchůdců české lingvistiky (Dějiny ÚJČ ČSAV a jeho předchůdců ve světle archivních pramenů)

Disertace Mgr. Věry Dvořáčkové o dějinách vrcholné akademické jazykovědné instituce, nejstarší u nás, je důležitou kapitolou z dějin jazykovědy samé: Vždyť právě v Ústavu pro jazyk český a v jeho nejstarší historické předchůdkyni, Kanceláři Slovníku jazyka českého, byla vytvořena základní díla starší i moderní české jazykovědy. A jestliže je obecnou pravdou, že napsat vědeckou práci zabývající se dějinami oboru může jenom znalec oboru, pak je třeba zdůraznit, že disertantka byla pro napsání práce velmi dobře vybavena. Vystudovaná bohemistka s praxí v lexikografickém oddělení Ústavu a zároveň absolventka oboru archivnictví a pomocných věd historických s praxí v Archivu AV ČR měla výborné předpoklady k tomu, aby všechno, co zjistila obsáhlým studiem archivních materiálů, byla schopna nejen podrobně a systematicky popsat metodami, které jsou na současné metodologické úrovni archivnictví, ale také aby archivní materiály zhodnotila a interpretovala s lingvistickým nadhledem. Právě to, že dokázala nadřadit analytický a kritický lingvistický pohled nad pohledem „výlučně“ archivářsky popisným, považuji z lingvistického hlediska za největší hodnotu její práce. Právě to činí předložený rukopis plně disertabilní v oboru jazykověda.

Pokud jde o aktuálnost zvoleného tématu, je třeba připomenout, že práce nemohla být načasována lépe: K obhajobě je předkládána v roce, kdy Ústav pro jazyk český slaví své stoleté kořeny. Za zmínku v této souvislosti stojí, že na červnové mezinárodní konferenci, uspořádané Ústavem k tomuto jubileu, Mgr. Dvořáčková přednesla referát s tematikou související s předloženou disertací a že její referát byl velmi příznivě přijat (a je odevzdán k publikaci v konferenčním sborníku). V referátu navázala na svůj článek *Proměny organizační struktury Ústavu pro jazyk český (1946-1989)*, in: *Práce z dějin Akademie věd* 2011, roč. 3, č. 1, s. 37-52.

Dějiny Ústavu jsou v předložené disertaci poprvé zpracovány komplexně, v širokých lingvistických, historických a společenských souvislostech, a to od roku 1911 do roku 1992, tedy od nejstarší historie až (téměř) po současnost. Máme v ruce vůbec první monografii o dějinách Ústavu. Víme sice (a autorka to také v práci opakovaně připomíná), že řada faktů o historii Ústavu byla publikována, zejména v časopise *Naše řeč*, který je jen o málo mladší než kancelář Slovníku jazyka českého (vychází od roku 1917); předválečná *Naše řeč* byla jakýmsi oficiálním zpravodajem Kanceláře a v té době, ale i později se v *Naší řeči* pravidelně psalo o dějinách Ústavu u příležitosti významných výročí. Ale: *Naše řeč* nemohla přinášet víc než jen informace dílčí povahy, subjektivně vybrané a interpretované, mezerovité, někdy s chybně datovanými údaji, a přitom poslední (a relativně nejpodrobnější) článek věnovaný přímo vzniku a vývoji Ústavu je čtyřicet let starý (J. Machač, *Naše řeč* 54, 1971). Teprve Mgr. Dvořáčková opřela svůj zevrubný pohled na dějiny ústavu (včetně dějin Kanceláře) primárně o studium rozsáhlých archivních fondů, které kriticky hierarchizovala, zhodnotila a interpretovala. O důkladnosti jejího přístupu přesvědčuje už to, že v textaci práce je neuvěřitelných 563 odkazů, že seznam pramenů a literatury čítá přes čtyři sta položek, a zejména – že předeslána je obsažná a metodologicky důležitá kapitola věnovaná rozboru pramenů, posouzení jejich (nestejně) historické hodnoty a spolehlivosti (pravdivosti, přesnosti). O metodické náročnosti pracovních postupů svědčí mimo jiné i to, o čem se disertantka zmiňuje téměř jakoby mimochodem, ale co od ní vyžadovalo vynaložení velkého pracovního úsilí, že totiž „klíčový (a nejobsáhlejší) fond ÚJČ ČSAV je stále neuspořádaný“

(s. 11). Práci jí komplikovalo i to, že se musela vypořádat s absencí materiálů a pramenů z některých let. Jako nezbytná a obohacující se ukázala konfrontace archivních, „úředních“ materiálů s poznatky, které Mgr. Dvořáčková získala z autentických rozhovorů s dvaceti čtyřmi pamětníky Metodicky šťastná byla její zásada žádat pamětníky, aby vyjádřili své komentáře k těm odborným otázkám, které vycházely z příslušných archivních pramenů (nešlo tedy o typickou „orální historii“, která by byla pro účel práce méně efektivní).

Hlavní osa předložené práce je – logicky – osa časová, s třemi historicky podmíněnými hlavními úseky. V jejich rámci pak autorka postupuje podle struktury pracoviště a jejích institucionálních, organizačně-administrativních proměn v čase. Žádná, ani drobnější a zdánlivě méně významná etapa nezůstala opomenuta, popis dějin ústavu je podán v úplnosti a s potřebnou informační vyvážeností. Disertace by mohla být inspirací a vzorem pro další autory, kteří by se zabývali dějinami (akademické) vědy.

Už vzhledem k tomu, že celé dějiny Ústavu charakterizuje výrazná programová i personální kontinuita, a ovšem i vzhledem k tomu, že už dávno nejsou mezi námi pamětníci, kteří by dosvědčili, jak se rodil první velký výkladový slovník češtiny, je důležité, že se disertantka obsáhle věnovala založení Kanceláře (v kap. 3 a 4). Popsala a dokumentovala činnost vědecky programovou i organizační, zdůraznila iniciativní roli Františka Pastrnka a dalších akademických osobností filologické třídy ČAVU (která tehdy měla ve struktuře ČAVU podstatně výraznější postavení než v dnešní Akademii věd), věnovala pozornost tomu, jak se vyvíjela koncepce Slovníku i technika excerpčních prací. Bez zajímavosti nejsou ani podrobné údaje o financování vědy té doby. V archivních materiálech našla přitom řadu informací nových či zpřesňujících. Vlastní počátek existence Kanceláře Slovníku jazyka českého, který je v existující literatuře kladen do května roku 1911, mohla ve své práci zpřesnit datem 14. května 1911. Zdůraznila zásadní změnu institucionálního charakteru Kanceláře v roce 1919, kdy byl do funkce uveden vůbec první její ředitel Václav Ertl. Získala nové detailní informace týkající se běžného chodu Kanceláře, které podtrhují pracnost a náročnost všech přípravných excerpčních prací a ozřejmují relativně dlouhou dobu mezi zahájením přípravných prací lexikografických a vydáním prvního svazku Příručního slovníku. Popsala nesnadnou, mnohaletou cestu ke zřízení samostatného Ústavu, mj. dokumentovala schválení vzniku ÚJČ ČAVU správní komisí ČAVU 16. 12. 1946.

Samostatnou kapitolu pak věnovala ÚJČ v období 1946–1952 v kap. 5 a 6.

Po metodologicky důležitém nástinu teoreticko-metodologického rámce lingvistické práce v poválečném Československu (kap. 7) následují kapitoly 8–22, bohatě členěné na podkapitoly, věnované jednotlivým lingvistickým disciplínám, jak byly pěstovány v ÚJČ v letech 1953–1992, vědeckým projektům i personáliím, i organizačním proměnám v historii oddělení/úseků Ústavu. Disertantka zdůraznila nezpochybnitelné mezinárodní postavení československé lingvistiky. Její celkové hodnocení Ústavu je vysoké. Ale právem neopomíná kriticky se vyslovit k omezením, které kladl na lingvistiku společenský kontext v jednotlivých desetiletích. Vznik ČSAV znamenal, jak autorka píše, významnou organizační i finanční stabilizaci vědeckého výzkumu, ale v určitých obdobích museli jeho pracovníci čelit různým restrikcím motivovaným ideologií – a archivní materiály, jak autorka ukázala, se v některých případech nevyhnuly dobovému zkreslení. Oficiální dokumenty nebyly vždy v souladu s tím, jak „šel život“ v ústavu a jak o něm hovořila s pamětníky.

Celkově: Disertantka prostudovala a zpracovala obrovské množství archiválií. Našla v nich informace, které byly doposud veřejnosti (i lingvistické) skryté, či už dávno zapomenuté, dále informace, které sice známé anebo tušené byly, ale buď ve skutečnosti, nebo podle archivů se jeví jinak – mnohé měly historicky jinou váhu nebo jiný význam, než jak je vidíme dnes. K jednotlivým místům konzistentně koncipované a pečlivě stylizované monografie (se vzorně vypracovanými formálními náležitostmi a nápaditými a cennými přílohami) nemám konkrétní připomínky. Práce je mimořádně kvalitní, vřele doporučuji, aby

co nejdříve vyšla tiskem. Ráda bych se jen zeptala – domnívám se, že to k diskusi při obhajobě disertace patří – co badatelka nejmladší generace, která o historii Ústavu ví dnes nejvíc a zároveň je pracovně spjata s jeho lexikografickým oddělením, považuje v souvislosti s výsledky své disertace za důležité pro svou přítomnost a budoucnost v Ústavu a co je podle jejího osobního názoru žádoucí (charakteristické, perspektivní...) pro budoucnost akademické lingvistiky, popřípadě obecněji – akademické vědy (na rozdíl od dob minulých).

Předloženou disertaci jednoznačně doporučuji k obhajobě. Doktorandka prokázala schopnost samostatně tvůrčím způsobem pracovat; předložený rukopis obsahuje původní a autorkou disertační práce publikované výsledky vědecké práce a výsledky přijaté k uveřejnění.

PhDr. Ludmila Uhlířová, CSc., dr. h. c.

V Praze dne 13. září 2011